

NSV Liidu Hariduskomitee pakutud kõrgkooliteaduse arengu kontseptsiooni projekt ei sisenda erilisi lootusi. Ette nähtud 2 etappi (1989—1990 ja 1991—2000) mõjuvad oma ebakonkreetsuses kaikana kodaratesse neile edumeelsele kavadele, mis kohtadel (ka Tartus) autonoomia ootuses välja töötatud. Kui aastani 2000 ei ole antud Liidu tasandil kindlat sõna kõrgkooli oma valuutavarve suhtes, mida me juba täna ootame, millest siis edasi kõnelda. Projekt on koostatud komitee kui aparadi huve maksimaalselt silmas pidades ja kõrgkooli tegelikke huve ning oletatavasti ka ettepanekuid eirates, nii et tekib soov välja hüüda selle anonüümse projekti autorid ja alustada avalikku diskussiooni.

Vaid vormiliselt loomingulise käega visandatud kontseptsioon teeb ettevaatlikuks veel teiseski mõttes, sisaldades kõnekaid numbreid akadeemia-teaduse senisest riiklikust eelisarengust kõrgkooli ees. Kuigi rehkendusviisi ei avaldata, ilmnevad järgmised tõsiasiad:

Liidu Teaduste Akadeemia fundamentaal- ja rakendusuringute suhe on ligikaudu 4:1. Finantseerimine vastavalt 1,6 miljardit rubla riigieelarvest ja 0,6 miljardit rubla lepingutelt. Liidu hariduskomitee süsteemis on see suhe vastupidine (1:4). Finantsid vastavalt 0,32 miljardit rubla ja 1,6 miljardit rubla. Leiab kinnitust see, millest oli kaude juttu 24. mai «Edasis» («Kus planeeritakse vastuolusid?»).

Osutub, et meil Eestis suhtestub teadustöö rahaline maht 1987. a. TA ja ülikooli puhul 3,3:1, riigieelarvest ja lepingutelt vastavalt 2,2:1 ja 1:2,4. Kogukulu ühe töötaja kohta akadeemias oli 7622,2 rubla ja ülikoolis 2779,5 rubla (2,7:1). Need suhtarvud ei luba eriti paljuütlevaid järeldusi teha (kõrgkooli õppeteaduse kulu on vaatluse alt väljas), kuid lubavad aimata seda, mis on hariduskontseptsioonist must valgel kirjas. Refereerin: eks-

RISK TULEB... KELLE PEALE?

perimentaaltootmine on kõrgkooli nõrgim lüli. Kui keskmine (tehniline) fondivarustatus Liidu kõrgkoolides (ühe uurimistööga tegeleja kohta) on kuni 5000 rubla, siis haruteaduses 18 000 ja akadeemia-teaduses 27 000 rubla. Juhtivates teaduskollektiivides USAs ja teistes arenenud maades hinnatakse sama näitaja 100 000 dollari peale (ehk umbes 400 000 rubla, teades, et välispankades võib ühe Nõukogude rubla vahetada 27 sendi vastu). Neid numbreid ei saa kuidagi mõistlikult kommenteerida, mingeid lootusi need ei sisalda: majandusliku kaose äärel olevalt riigilt ei ole mõtet praegu lisa nõuda. Jääb vaid üle imestada Liidu hariduskomitee anonüümse kollektiivi püha lihtsameelsust, kes justkui ütleks, et asjad on meil halvad, kuid vanaviisi jätkates liigume suurepärase tulemuste poole!

Mida peaks siis näiteks meie ülikooli akadeemiline pere kirjeldatud olukorras ette võtma?

Arvan, et õigel teel on need, kes jätkavad täiesti uute strateegiate otsinguid. Ja neid õnneks ikka veel on. Intervjuus «Ülikool tuleb Tartu peale» (24. septembri «Edasi») esitab Mihkel Raamets TRÜ eksperimentaaltootmis-

baasi «Tarbatu» arendamise idee, mis Eestis väljakujunenud majandus- ja teaduspoliitilises situatsioonis väärib tõsist tähelepanu. Tartu tehnopolis? Ülikooli ja teiste Tartu regiooni arvukate teadusasutuste töötulemuste asjastamine kohapeal, liidulise alluvusega, regiooni huve praegu eiravate ettevõtete ümberorienteerimine teadusmahukale tootmisele — see lahendaks mitmeid olulisi probleeme nii Tartu, Eesti kui ka Liidu tasandil. Ideele annab lisavõimenduse see, kui Tartu regioonis viljeldav teoreetiline füüsika, keemia ja meditsiin leiab eksperimentaaltootmise ümber koondudes väljundi Tartu teoreetilise ning ka praktilise meditsiini tarvis: siinsete meditsiiniastutuste varustamine nüüdisaparatuuriga looks eeldused rahvusvahelise uurimis- ja ravikeskuse kujunemiseks.

Millist kasu võiks eksperimentaaltootmise areng anda rahvusteadustele ülikoolis? Kas ei tõrjuta neid ühise katla juurest päriselt emale? Põhimõtteliselt on võimalik sõlmida TRÜ ja eksperimentaaltootmise vahel niisugused kokkulepped, et seda ei juhtu. Pigem tuleks eeldada rahvusteaduste ainelise baasi paranemist. Kuigi — milline oleks eksperimentaaltootjate huvi

vahendite ümberjaotamiseks? Eeldusel, et need ja paljud teised probleemid lahendatakse arukalt, pole põhjust kahelda idee headuses.

Mõtet on rääkida teostatavusest. Sest kõrvuti tehnopolise-ettepanekutega pakutakse ideid alates üleminekust naturaalmajandusele (või kas me polegi juba?). Viimase aja sündmuste käik näitab, et lõhe ideede ja tegelikkuse vahel süveneb, sest ideed muutuvad üha lennukamaks, tegelik majandus aga läheneb katastroofilise kiirusega kehvale naturaalmajandusele. Eespool oli juttu, et hüpet arengus ametkondliku aparadi abitus (ehk omakasupüüdlikkuse) ja aastakümnetega juurdunud finantseerimistavade pealt ei prognoosi. Regiooni ressursside ümberjaotamine ei oleks õige ega reaalne. Sotsialismimaade välislaenu kogemused on halvad. Tõenäosem on väliskapitali abi. Vajame veel ideid. Selge on ka see, et ühte ega teist kohapeal pastakast välja ei ime. Vajame eksperte abi, sealhulgas piiritaguseid hinnanguid.

«Tarbatu» arengu teostatavuses kahtlejaid on muidugi juba praegu. Terve kahtlemine pole kunagi halb. Kindlasti on neid, kes kahtlevad põhimõtteliselt. See on meie ühiskonna riskivõõruse tulemus.

Milllega me riskime?

Meie süsteem on kompetentsusevaenulik: informatsiooni peites, salastades ja vassides on üles kasvatatud terved põlvkonnad «spetsialiste», kes üht-teist aimavad, aga midagi täpselt ei tea. Vahendeid jagub meil eeskätt esindussõitudeks, kuid need ei taastooda kuigi palju. Oma ala asjatundijate hõivatus kohapealsete piasjadega on sedavõrd suur, et keegi ei olegi õieti huvitatud nende harimisest maailmanägemise kaudu.

Intellektuaalse potentsiaali-ga on seotud veel üks probleem, käärid vajaduse ja olemasoleva vahel: «Tarbatu» nõuab edaspidi juurde hulga

spetsialiste. Ei saa nõustuda, et projekt viiakse ellu mujalt sisse toodud töötajatega. Kes annab tagatise, et ideed aktiveeritud valitsusjuhid ei leia end 3 aasta pärast taas suluseisus: hooned on püsti, miljonid valuutat kulutatud, laenu ja võlad ootavad maksimist, olgu kaader olla. Migratsiooni tehnopolist me ju ei vaja.

Tehnopolise kavandamise eelduseks on turu-uringud, mis peaks kohe käivituma. Sellest, kui palju, mida, kellele ja milliste hindadega toota, sõltub ju otseselt nii loomingulise kui ka tootmiskollektiivi planeerimine.

Head ideed ja tema kandjaid toetades on ometi põhjust kahelda ka võimsa eksperimentaaltootmise tehnilises teostatavuses. Need on kõhkklused, mis arenenud majandusmaailmas ei tuleks kõne allagi, seal seostuks risk eeskätt konkurentsi, hindade ja kasumiga, mis meie ettevõtmisi (Liidu turgu silmas pidades) ei kummita. Kavandata-vate väljatöötluste suhtes on Liidu turg niisama põhjatu kui liha, või, piima ja juurviljagi osas. Kuid kas Eesti teadus- ja meditsiiniastutused jaksavad esimeste hulgas kalleid eksperimentaalaparaate osta?

Kas tuleb «Tarbatu» ülikooli peale?

Kas ülikool tuleb Tartu peale?

Kas riskida?

Kui ei riski, on hea-idee kaotsimineks kindel.

AIVI ROSS

SAMAL TEEMAL:

«ÜLIKOOI TULEB TARTU PEALE»

EDASI

24. sept. 1988